

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 70 (2022), 170-187.

Geliş/Received: 18.012022

Kabul/Accepted: 17.03.2022

DOI: 10.46955/ankuayd.1059483

(Araştırma Makalesi/Research Article)

**TBMM'DE MUHALİF BİR MİLLETVEKİLİ:
MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ VE İKTİDARA YÖNELİK MÜTALAALARI
(1945-1947)**

**A DISSIDENT PARLIAMENTARIAN IN TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY MEHMET FUAT
KÖPRÜLÜ AND HIS OPINIONS TOWARDS THE GOVERNMENT
(1945-1947)**

HACI VELİ GÖK*

ÖZ

7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan öncülüğünde kurulan Demokrat Parti, Türk siyasi yaşamı içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alan Mehmet Fuat Köprülü, 1935'te girmiş olduğu siyaset arenasında, uzun süre göz önünde olmayan bir siyasi karakter olarak bilinmektedir. Ancak Köprülü, Demokrat Parti'nin kuruluş süreci ve sonrasında önde gelen siyasi bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, 1945-1947 döneminde Köprülü'nün siyasi faaliyetlerine bakıldığında, ilmi kişiliği gibi siyasi kariyerinin de, oldukça parlak olduğu değerlendirilmesine varılabilir. Bu bağlamda, muhalefet yıllarında iktidar partisinin adeta hedefinde olan Köprülü, muhalefetin dozajını öylesine sertleştirmiştir ki hakkında milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması dahi düşünülmüştür. Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarının bir bölümünün ele alındığı bu çalışmada, Köprülü'nün bu süreçteki siyasi faaliyetleri incelenmiştir. Köprülü'nün siyasi yaşamı ile ilgili birçok çalışma olmasına rağmen onun, özellikle Demokrat Parti'nin kurulmasından hemen önce ve sonraki süreci kapsayan muhalefet yılları ile ilgili müstakil bir çalışma vücuda getirilmemiştir. Çalışma ile bu spesifik alandaki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, İsmet İnönü, Mehmet Fuat Köprülü.

ABSTRACT

Founded on January 7, 1946 under the leadership of Celal Bayar, Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü and Refik Koraltan, the Democrat Party has a very important place in Turkish political life. Mehmet Fuat Köprülü, one of the founders of the Democrat Party, is known as a political character who has not been seen for a long time in the political arena he entered in 1935. However, He comes across as a leading political figure during and after the founding of the Democrat Party. Considering his political activities in the period 1945-1947, it can be assessed that his political career, like his scientific personality, was quite brilliant. In this context, Köprülü, who was a target of the ruling party during the opposition years, has hardened the dosage of the opposition so much that it is even considered to lift the immunity of the parliament. In this study, which focused on some of the democrat party's years of opposition, Köprülü's political activities in this process were examined. Although there are many studies related to the political life of Köprülü, it has not been established independently, especially in the years of opposition covering the period immediately before and after the establishment of the Democrat Party. The aim of the study is to fill the gap in this specific area.

Keywords: Adnan Menderes, Democrat Party, İsmet İnönü, Mehmet Fuat Köprülü, Republican People's Party,

* Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü, h.veligok@gmail.com, ORCID: [0000-0001-7419-0271](https://orcid.org/0000-0001-7419-0271).

Extended Abstract

The aim of the study was to contribute to the understanding of the founding process of the Democrat Party between 1945 and 1947 and the conflict with the Republican People's Party in this process. In the process in question, Mehmet Fuat Köprülü comes across as an important personality. Because the opposition of Mehmet Fuat Köprülü, one of the founders of the DP, against the RPP can be considered as a rebellion against one-party rule. In this respect, trying to evaluate the process between 1945 and 1947 on the axis of Mehmet Fuat Köprülü will also contribute to the question of why he was part of the founding staff of DP in the future. He was a RPP member of parliament for many years. However, during many years of one-party rule, with the courage taken from the conditions and conditions that led to the emergence of a new opposition party, Köprülü painted an image of an opposition personality that could be at odds with İnönü. In the study, it was examined that Mehmet Fuat Köprülü, who was not an active political personality until 1945, entered into a discussion environment that could be hostile to the RPP for whatever reasons after the date in question. In this process, Mehmet Fuat Köprülü is perhaps the first of the deputies who oppose the RPP. For this reason, especially when reading the DP's founding process, the neglect of Mehmet Fuat Köprülü will create a deficiency in the understanding of this period. Because the role of Mehmet Fuat Köprülü is undeniably important among those who built this process during the establishment process of the party. In the study, it was aimed to address the period in question in a healthier way by adopting a centered approach to Mehmet Fuat Köprülü.

Although many studies have been carried out on the DP period, it is seen that an approach centered on Mehmet Fuat Köprülü, which played a very important role especially during the founding period of the party, has been overlooked. In this context, Mehmet Fuat Köprülü occupied a very important place within the scope of the study. When the opposition that appeared in parliament during the establishment process of the Democrat Party is thoroughly examined, it is seen that Mehmet Fuat Köprülü's first defiance against the RPP began on April 3, 1945, with a request that the meetings held at the RPP group meeting be held transparently and that the minutes of the meeting be given to the press. In this context, as long as the first concrete opposition to the CHP manifested itself with the 1944 budget negotiations, it can be said that Köprülü's exit within the party was also effective. It is understood that the scope of the opposition that manifested itself in 1944 expanded further in 1945 and Mehmet Fuat Köprülü was very influential in this process. Köprülü's dissenting years are not limited to his dissenting attitude in the parliament or his hard line within the party. Period newspapers are capable of 600,000 times the scope of the opposition on this issue. Mehmet Fuat Köprülü, who knows this very well and thinks that national newspapers do not take very good care of the opposition, criticized the concept of democracy in Turkey by giving a statement to foreign newspapers. This led to his lynching in the Turkish public. May 22, 1944 Muvazene-i Umumiye Law negotiations, May 29, 1945 In the vote of budget negotiations, lawmakers including Mehmet Fuat Köprülü voted against it, and Mehmet Fuat Köprülü's attempts to corner the RPP using the foreign press revealed the existence of an opposition that no longer concealed itself in front of the RPP. This tie-up was the last development between the parties in the declaration, which was made in history on January 7, 1946. As a result of this development, Mehmet Fuat Köprülü, Celal Bayar, Adnan Menderes and Refik Koraltan were expelled from the party. The expulsion of four deputies led to the emergence of a party called the Democrat Party on 7 January 1946, which would hold power from 1950 to 1960. Within the scope of the study, the opposition attitude towards the RPP is an important part of the Parliament after the establishment of the DP. In this context, during the governments of Recep Peker and Hasan Saka, the DP showed an effective opposition to the CHP.

Mehmet Fuat Köprülü, who stands out with his scientific identity as well as his political identity, has made a name for himself with his works especially in the fields of history and literature. It is a fact that this situation had an impact on his recognition by Mustafa Kemal Pasha and even his entry into politics. However, Mehmet Fuat Köprülü, who maintained good relations with Mustafa Kemal Pasha, did not have a healthy dialogue with İsmet İnönü, who replaced him after his death. This shows us that Köprülü, whose dissident personality came to the fore especially after 1945, has an important part to play in the fact that he did not have a good dialogue with İnönü at the heart of his opposition stance. Mehmet Fuat Köprülü is not the only one in this dissenting attitude that emerged prominently after 1945. Celal Bayar, Adnan Menderes and Refik Koraltan also acted with Köprülü. The fact that Köprülü conducted a more prominent opposition among the lawmakers in question has provoked a backlash from people known to the Turkish public, such as Peyami Safa and Nihat Erim. In this context, when the opposition of Mehmet Fuat Köprülü is generally looked at between 1945 and 1947, it is among the basic ideas of Köprülü, where the RPP monopolized many institutions of the country and took an antidemocratic stance. On the

axis of these thoughts, Köprülü, which was loaded with relentless criticisms against the RPP, took the work forward enough to give statements to the foreign press about antidemocratic practices in Turkey. In light of all this, Mehmet Fuat Köprülü played a very important role in the DP's stand-alone rule in the 1950 elections with his opposition to the RPP.

Giriş

4 Aralık 1890 tarihinde İstanbul'da doğan Mehmet Fuat Köprülü hem ilmi hem de siyasi bir kişilik olarak Türkiye'de çok önemli bir yere sahiptir. Cihat Baban'ın "*Genel olarak az gülen bir yüz, kısa bir boy, dudakları üzerinde duran ve şeklini hiç değiştirmemiş muhafazakâr, kısa ve o az gülen yüze özelliğini bütün hayatı boyunca vermiş olan bıyıklar. Okuyan ve yazan bir insan. Neden mi? Gözlerinde gururun kıvılcımları yanıyor*"¹ şeklinde tasvir ettiği Köprülü'nün ilmi kişiliği çok yönlüdür. Köprülü başta tarih ve edebiyat olmak üzere sosyoloji ve antropoloji gibi alanlarda önemli çalışmalar yaparak çağdaşlarının önüne geçmiştir.² Köprülü'nün babası Bükreş Sefaretinde elçilik yapmış olan Ahmet Ziya Bey'in oğlu 2. Ağır Ceza Mahkemesi Başkâtipliğinden emekli İsmail Faiz Bey'dir.³ Annesi ise İslimiye ulemasından Arif Hikmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır.⁴ İyi bir eğitim alan Köprülü Arapça, Farsça ve çeviri yapabilecek düzeyde Fransızca öğrenmiştir.⁵ Öğrenmiş olduğu bu diller şüphesiz ki onun ilmi çalışmalarına çok önemli katkılar sunmuştur. İkinci Meşrutiyet yıllarında hukuk fakültesi öğrencisi olan Köprülü, 1909'da üçüncü sınıftayken okulu bırakmış ve kendisini edebi çalışmalara vermiştir.⁶ 1910'da Kabataş ve Galatasaray Liselerinde edebiyat öğretmenliği yapan Köprülü, 20 Aralık 1913'te İstanbul Üniversitesi'ne müderris kadrosuyla tayin olmuştur.⁷ Burada ilmi çalışmalarına devam eden Köprülü 1933'e gelindiğinde Ordinaryüs Profesör olmuştur.⁸ Üniversitede akademik hayatını başarılı bir şekilde sürdüren Mehmet Fuat Köprülü'nün siyasete girişi ise 1935'te söz konusu olmuştur. Bunda Mustafa Kemal Atatürk'ün, TBMM çatısı altında ilim adamlarını görmek istemesinin önemli bir payı vardır.⁹ Bu yaklaşım doğrultusunda Köprülü'den önce TBMM'ye giren isimler arasında Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Şemsettin Günaltay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Necmettin Sadak gibi isimleri görmek mümkündür.¹⁰ Bu bağlamda, CHP Kars Milletvekili Yusuf Akçura'nın vefatı ile adı geçen ilin milletvekilliğinde oluşan boşluk, Köprülü'nün siyasete adım atmasına bir vesile olmuştur. Bu doğrultuda 31 Mayıs 1935'te yapılan ara seçimlerde Köprülü, Kars Milletvekili sıfatıyla TBMM'ye girmiş ve siyasete ilk adımını atmıştır.¹¹ Köprülü 1935'te atıldığı siyasette ileride kurucu kadrosunda yer alacağı Demokrat Parti saflarına geçene kadar etkin bir siyasi kişilik olmamıştır. Hatta onun milletvekilliğinin bu ilk dönemlerinde ilmi hayatına daha önem verdiğini görülmektedir. Köprülü, milletvekilliğin yanında bu dönemde üniversitede dersler vermeye devam etmiştir.¹² Köprülü, bunun yanında uluslararası düzeyde verilen konferanslara giderek Türkiye'yi temsil noktasında önemli bir misyon da yüklenmiştir. 28 Ağustos-4 Eylül 1938'de Zürih'te toplanmış olan Tarihi İlimler 8. Uluslararası Kongresi'ne Türk Hükûmeti namına

¹ Cihat Baban, *Politika Galerisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1970, 22.

² Mustafa Arslan; Mehmet Surur Çelepi, "Kültür Araştırmalarında Yüz Yıllık Ufuk: Fuat Köprülü ve Metodolojisi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, Kış (2016), 21; Yeter Kurtboğan, *Mehmet Fuat Köprülü'nün Dış İşleri Bakanlığı Döneminde Türk Dış Politikası ve Adana Basınına Yansıması (1950-1956)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, 12; Yasemin Selimefendigil, *Fuat Köprülü Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1955)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018, 7; Melanges Fuat Köprülü, *Fuat Köprülü Armağanı*, Ankara: TTK Basımevi, 2010, 12.

³ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoneix Yayınları, Ankara, 2004, 51.

⁴ Davut Kapucu, "Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmi ve Siyasi Hayatı", *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, (2020), 207.

⁵ M. Hanefi Palabıyık, "Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü İlmi Hayatı ve Türkiye Tarihi Adlı Eseri Münasebetiyle Tarih Anlayışı", *Atatürk Dergisi*, Cilt:3, Sayı:3, (2003), 10; Berna Fildiş, "M. Fuat Köprülü'nün Çok Yönlü Entelektüel Kimliği ve Disiplinlerarası Metodolojisi" *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, Kış (2017), 15.

⁶ Yalın Alpay, "Fuat Köprülü'nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:38, Ekim-Kasım-Aralık (2013), 90.

⁷ Köprülü'nün üniversitede profesör kadrosu ile çalışmalarını yürütmesi ile ilgili olarak gazeteci Cüneyt Arcayürek; "Ziya Gökalp'in koltuğu altında üniversite eğitim üyeliğine girdi ki, yüksek diploması olmadan üniversite profesörlüğüne geçen tek 'hüdayi-nabit' belki yalnız odur." İfadeleri ile Köprülü'nün unvanını remi olarak hak etmediğini vurgulamaya çalışmıştır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984, 151.

⁸ Hasan Hüseyin Güneş, "Bir Üstad-ı Âlem: Mehmet Fuat Köprülü", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı. XI, (2011), 110, 112; Furkan Küçüktepe, *Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den Kopuşu ve Sonraki Siyasi Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, 9.

⁹ Ömer Faruk Akün, "Mehmed Fuat Köprülü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 28, Ankara, (2003), 478.

¹⁰ Murat Çalışoğlu, *Mehmed Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 24.

¹¹ *TBMM Seçim Mazbatası*, Devre.5, Sicil No: 402; *BCA*, 30.10.00.00.75.493.11; Cüneyt Arcayürek, Köprülü'nün milletvekili olma sürecini; "Pek geç de olsa Atatürk'e yanaşmanın yolunu bulmuş, milletvekili olmuştur." şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Arcayürek, *Bir İktidar*, 151.

¹² *BCA*, 30.18.01.02.71.4.9.

Kars Milletvekili sıfatıyla katılım sağlaması bu duruma örnek olarak verilebilir.¹³ Bu süreç içerisinde hem milletvekilliği hem de üniversitelerde ve çeşitli platformlarda ilmi çalışmalarına devam eden Köprülü 1941 yılına gelindiğinde milletvekilliği ve hocalık arasında bir seçim yapmak durumunda kalmıştır. İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde, milletvekili olan profesörlere ikisinden birisini tercih etmeleri istenmiştir. Bu durum karşısında Köprülü, milletvekilliğinden yana seçimini yapmıştır. Köprülü gibi milletvekilliği tercih eden profesörler arasında İbrahim Necmi Dilmen, Besim Atalay, Hazım Atif Kuyucak, Hikmet Bayur, Hasan Saka ve Ahmet Şükrü Esmer gösterilebilir.¹⁴ Mehmet Fuat Köprülü'nün milletvekilliğini seçmesinde etkili olan sebepler arasında, Köprülü'nün ilmi anlamda İnönü ile bir yakınlık kuramaması ve İnönü'nün, ilim adamlarına yaklaşımının Atatürk döneminden farklılık teşkil etmesi gösterilebilir.¹⁵ Buna rağmen Köprülü, her fırsatta yaptığı ilmi çalışmalardan Cumhurbaşkanı İnönü'yü haberdar etmiştir. Köprülü'nün 1940'ta İslam Medeniyeti Tarihi ve 1942'de Saz şairleri isimli eserlerinin İnönü'ye taktim edilmesi bu duruma örnektir.¹⁶

1945'e kadar siyasette çok da aktif olmayan Köprülü'nün, siyasi arenada mensubu olduğu partisine karşı ilk muhalefeti CHP Meclis grubunda yapılan görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. 3 Nisan 1945 tarihinde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars, CHP grubuna bir önerge vererek dış politik konular haricinde parti grubunda gerçekleştirilen müzakerelerin açık olarak gerçekleştirilmesini ve gazetelerde günü gününe yayınlanmasını istemiştir.¹⁷ Köprülü, CHP grubunda yapılan görüşmelerin açık bir şekilde yapılması ve görüşme tutanaklarının da düzenli bir şekilde yayınlanması düşüncesi ile başlayan tartışma sırasında Hükûmete karşı ağır ithamlarda bulunmuştur. Köprülü bu tartışmalarda öylesine ileri gitmiştir ki, adeta milletvekilliğinden utandığını, önceden milletvekilliğinin toplum nazarında bir saygınlığının olduğunu şu anda ise vatandaşlar nazarında milletvekillerinin gözden düştüğünü dile getirmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı İnönü, bu tartışmalardan memnun değildir. İnönü, bu tartışmalarla ilgili Asım Us'a; "*Hamdullah Suphi böyledir. Fakat Köprülü'ye ne diyeceksin?*" şeklinde ifadelerde bulunmuştur.¹⁸ Köprülü'nün parti içi bu ilk muhalif çıkışı, 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almasında etkili olmuştur. Köprülü, özellikle 1945 sonrası muhalif milletvekilliği kimliği ile oldukça etkin bir siyasetçi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Demokrat Parti'nin Kuruluş Sürecinde Mecliste Beliren Muhalefet ve Mehmet Fuat Köprülü

TBMM'de, CHP'ye karşı beliren ilk muhalefet, 22 Mayıs 1944 Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun görüşülmesi sırasında husule gelmiştir. Celal Bayar, konuşmasında Hükûmeti hedef alarak hayat pahalılığı, yoksulluk ve uygulanan ekonomik politikaların yetersizliği gibi birtakım eleştirileri sıralamıştır.¹⁹ Yasa tasarısının oylamasına geçildiğinde Muvazene-i Umumiye Kanunu'na ret oyu veren tek kişi Celal Bayar olmuştur.²⁰ Bu süreçte 19 Mayıs 1945'e gelindiğinde İsmet İnönü, yapmış olduğu nutkunda²¹ demokrasi kavramına vurgu yapmıştır.²² Buradan güç alan parti içi muhalefet, bu sefer kendisini, 1945 Mayıs ve Haziran aylarında görüşülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu²³ ve 21 Mayıs Bütçe Görüşmelerinde göstermiştir.²⁴ Bu görüşmelerde parti içi

¹³ BCA, 30.18.01.02.83.47.14; BCA, 30.18.01.02.84.75.1.

¹⁴ "Profesör Mebuslar", *Akşam*, 27 Eylül 1941, 1; Akün, "Mehmet Fuat Köprülü", 478.

¹⁵ Çalıoğlu, *Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı*, 21.

¹⁶ *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2/11-10, 13.11.1942; *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2/11-10, Fihrist No: 5147-1, 05.11.1942; *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2/11-5, Fihrist No: 5058-56, 01.04.1940.

¹⁷ Fevzi Çakmak, *Bursa Yerinde Cumhuriyet Halk Partisi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 86.

¹⁸ Osman Akandere, "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı.3, (1997), 233-234.

¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VII, Cilt.10, İçtima 1, Elli Sekizinci İnikat, (22.05.1944), 130, 149, 150; Resul Babaoğlu, "İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.10, (2017), 378.

²⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VII, Cilt.10, İçtima 1, Altmış Dördüncü İnikat, (29.05.1944), 422.

²¹ Demokrasi kavramının önemine değinen ve Türkiye'nin geleceğini demokrasi bağlamında tasvir eden İnönü bu konuşmasında; "Memleketimizin siyasi iradesi Cumhuriyetle kurulan halk iradesinin her istikamette ilerlemeleri ve şartıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlerine lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat, halk iradesinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak, vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırmaması olmuştur." ifadelerini kullanmıştır. "19 Mayıs Sevinçle Kutlandı", *Vakit*, 20 Mayıs 1945, 4.

²² Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de İki partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 228.

²³ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, *Resmî Gazete* (11 Haziran 1945), 4753/6032; Ayşe Hür, *İnönü ve Bayarlı Yıllar*, İstanbul: Profil Yayınları, 2015, 68-70; Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılarım 1939-1954*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977, 301-302.

²⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973): Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1990, 41; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitapevi, 1998, 27.

muhalefette öne çıkan kişiler arasında Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Emin Sazak ve Mehmet Fuat Köprülü gibi milletvekilleri yer almaktadır. Zira 29 Mayıs'ta, Bütçe görüşmeleri neticesinde yapılan oylamada bahse konu kişiler ret oyu vermişlerdir.²⁵ Bütçe görüşmelerinin 5 ret oyu ile kabul görmüş olması Hikmet Bayur'un tepkisi ile karşılanmış ve Bayur; sürecin Hükûmete karşı duyulan güvene zarar verdiğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Saraçoğlu, Hükûmetine güvenoyu istemek durumunda kalmıştır. Yapılan güvenoyu oylamasında Hükûmete karşı güvenoyu vermeyen milletvekilleri Adnan Menderes, Celal Bayar, Emin Sazak, Refik Koraltan, Recep Peker, Hikmet Bayur ve Mehmet Fuat Köprülü olmuştur.²⁶ Bu bağlamda bütçe oylamasında ret oyu veren beş milletvekilinin güvenoyu oylamasında yine ret oyu verdiği görülmektedir. CHP'de, içerisinde Mehmet Fuat Köprülü'nün de yer aldığı parti içi muhalefet, Cumhurbaşkanı İnönü'yü endişeye sevk etmiştir. Bu endişe neticesinde muhalefetin daha da büyümesini önlemek adına, bütçe oylamaları esnasında eleştirilerin odağı durumuna düşen Ticaret Vekili Celal Sait Siren, İktisat Vekili Fuat Sirmen ve CHP Genel Sekreteri M. Şevket Esenal görevinden istifa etmiştir.²⁷ İstifanın ardından İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli Meclis açılış konuşması da önem arz etmektedir. İnönü'nün konuşmasında yarışmaya dayalı bir siyasal sistem kuracağını ifade etmiş olması Köprülü'nün de içerisinde yer aldığı muhalefeti cesaretlendirmiştir.²⁸ Bu arada tarihler 28 Kasım 1945'i gösterdiğinde basında yeni partinin kurulacağı yönünde haberlere rastlamak mümkündür.²⁹ Öte yandan, muhalefetin tepkisinden çekinilerek kabinede yapılan bu değişiklik, içerisinde Köprülü'nün de bulunduğu muhalifler tarafından yeterli bulunmamıştır. Bu memnuniyetsizlik, 7 Haziran 1945'te hazırlanan Dörtlü Takrir'in CHP Genel Başkanlığı'na sunulması ile kendisini göstermiştir.³⁰ Dörtlü Takrirden önce, Mehmet Fuat Köprülü'nün tek parti iktidarını hedef alan yazılarının Vatan'da yayınlanması CHP içerisinde hayli huzursuzluk yaratmıştır. Köprülü, farklı tarihlerde gazeteye verdiği demeçlerinde tek parti dönemini hedef almış ve CHP'ye yüklenmiştir.³¹

Mehmet Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in hazırlanmasında yoğun mesai sarf ettiği bu takrirden imzası olan CHP'li milletvekilleri arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan yer almıştır. Dörtlü Takrirden ana hatları ile bakıldığında takririn üç hususta önem arz ettiği görülmektedir. Buna göre takrir; güncel kanunlar ve parti tüzüklerindeki antidemokratik hususların çıkarılması, TBMM'nin Hükûmeti denetleyebilmesinin önünün açılması ve seçimlerin serbestçe yapılabilmesi gibi hususları içermektedir. Ayrıca İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasına atıfta bulunulan takrirden takririn vakitsiz ve yersiz olmadığı dile getirilmiştir.³² Ancak bu takrir CHP Parti Grubu tarafından oy birliği ile reddedilmiştir. Aslında 19 Mayıs nutkunda demokrasi kavramının önemine vurgu yapan İnönü'nün konuşması ile Dörtlü Takririn reddedilmesi arasında çelişki bulunmaktadır. Zira her iki fikir ve düşünce de demokrasi düşüncesinin paydaşı durumda bulunmaktadır. CHP'de parti içi muhalefete karşı duyulan olumsuz bakış sadece Dörtlü Takririn reddi ile sınırlı kalmamış, takrirden imza atan dört Milletvekili Adnan Menderes, Celal Bayar, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın CHP'den ihraçları ile neticelenmiştir. Menderes ve Köprülü 21 Eylül 1945, Refik Koraltan 27 Kasım 1945 ve Celal Bayar 26 Eylül 1945'te İzmir milletvekilliğinden istifa ederken 3 Aralık 1945'te CHP'den istifa etmiştir.³³ İstifaların ardından partiden ihraç edilen milletvekilleri, CHP muhalifliğini artık keskin çizgilerle dile getirmeye başlamışlardır.³⁴

²⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt.17, Toplantı: 2, Altmış Beşinci Birleşim, (29.05.1945), 512.

²⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt.17, Toplantı: 2, Altmış Beşinci Birleşim, (29.05.1945), 515.

²⁷ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009, 34.

²⁸ Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1946-1960)", *Türkler*, Cilt. 16, Yeni Türkiye Yayınları, [2002], 1684.

²⁹ Erol Şadi Erdiç, *Ahmet Emin Yalman Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, 1997, 1326; "Yeni Partiler Kurulacak mı?", *İkdam*, 28 Kasım 1945,1.

³⁰ *BCA*, 490.01.00.00.572.2277.3; Emin Karakuş, *İşte Ankara*, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977, 75; Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1986, 33; Cüneyt Arcayürek Dörtlü Takririn iktidar tarafından geri çekilmeye zorlanması ve bu sırada Mehmet Fuat Köprülü'nün durumu ile ilgili olarak; "Celal Bayar'ın anlattığına göre Başbakan Saraçoğlu, Dörtlü Takririn geri alınmasını istediği zaman, geri alıyoruz demek için Köprülü ayağa kalkmış ve Bayar, eteğinden çekerek yerine oturmuştur. Sonra da Dörtlü Takrir geri alınmadığı için Demokrat Parti'nin dört kurucularından birisi olmuştur." şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bkz. Arcayürek, *Bir İktidar*, 152.; Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, 1959, 432.; Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, Ankara: Büyük Doğu Yayınları, 1993, 52.; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasisi Tarihi*, Timaş Yayınları, 2010, 233.

³¹ Akandere, "Fuat Köprülü", 238.

³² *BCA*, 490.01.00.00.572.2277.3.

³³ Hacı Veli Gök, *Demokrat Parti'nin Önemli Bir Siması: Namık Gedik ve Siyasi Faaliyetleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, 21; Baban, *Politika Galerisi*, 131-133; Yılmaz Yıldırım, *Muhalefet ve Basın İlişkileri Çerçevesinde 1957-1960 Dönemi Demokrat Parti*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 6,7; Zühal Ercan, *Demokrat Parti İle İlgili Bibliyografya Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, 5.

³⁴ Ayşe Asker, *Askeri Darbeyeye Doğru*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2013, 20.

Türk siyasetinde dönüm noktalarından birisini teşkil eden ve tek parti döneminin bitiminde nihai bir süreci teşkil eden Dörtlülük Takririn hazırlanmasında Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü'nün çok önemli rolü vardır. Hatta Dörtlülük Takririn CHP içerisinde görüşülme sürecinde ilk açıklamayı Mehmet Fuat Köprülü'nün yaptığı bilinmektedir.³⁵

Mehmet Fuat Köprülü'nün CHP'den ihraç edilmesinde CHP aleyhine basına verdiği demeçlerin çok önemli bir rolü vardır. CHP Genel Sekreterliği tarafından Köprülü'nün partiden neden ihraç edildiği açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Buna göre Köprülü'nün CHP uhdesinde milletvekili seçilmiş olmasına rağmen son zamanlarda CHP'ye karşı almış olduğu tavır ve hareket ve muhalif kimliği ile ön plana çıkan Vatan Gazetesi'ne vermiş olduğu demeçler tüzük hükümleri uyarınca derin bir aykırılık ifade etmiştir. Köprülü'nün bu tutum ve davranışları parti prensip ve tüzüğüne aykırı bulunmuştur. Bu bağlamda Köprülü tüm bu ithamlara karşılık olarak CHP Genel Sekreterliği'ne vermiş olduğu savunmasında, demokratik bir ruhla parti CHP idaresinin ıslahını amaç tutan fikir ve kanaatlerini ilk olarak Parti gurubunda, daha sonra TBMM'de ve en son olarak da kamuoyuna izah ettiğini dile getirmiştir. Tüm bunlar ışığında 6 Eylül 1945 tarihinde, CHP Genel İdare Kurulu tarafından Köprülü'nün savunmasının alınmasına karar verilmiştir. Köprülü'nün savunmasına bakıldığında CHP idaresindeki bozulmaya vurgu yaptığı görülmektedir. Köprülü'nün aslında parti ideolojisinden çok, yönetimle ilgili sorunları gündeme getirdiği ve bu noksanlıkların düzeltilmesi adına mücadele verdiği anlaşılmaktadır.³⁶

Köprülü'nün 13 Eylül 1945 tarihli CHP Genel Sekreter Vekili ve Kırklareli Milletvekili N. Kansu'ya göndermiş olduğu yazı, partiden ihraç sürecinde önemli ayrıntıların ortaya konduğu bir belge durumundadır. Köprülü'ye göre son zamanlarda Parti Genel Kurulu tarafından uygun bulunmayan Meclis konuşmalarında almış olduğu tavır parti prensiplerine uygundur. Öte yandan muhalif bir gazete statüsünde olan Vatan Gazetesi'nde kaleme aldığı yazılar sorun teşkil etmemektedir. Zira Vatan Gazetesi'nin savunduğu demokratik prensiplerle CHP'nin ana prensipleri arasında hiçbir fark yoktur. Köprülü Vatan Gazetesi'nde yazmış olduğu yazıların esas gerekçesini CHP'nin kontrolünde olan Ulus gazetesinde kendisi aleyhine "*baştan aşağı yalan ve iftiralarla*" dolu haberlere karşı yazıldığını altını çizmiştir. Ayrıca yazmış olduğu yazıların gerek CHP'nin prensipleri gerekse ülkenin yüksek menfaatlerine tamamıyla uygun olduğunu dile getirmiştir. 3 Nisan 1945'te CHP Parti Grubundaki konuşmasına dikkat çeken Köprülü, burada sadece Hükümeti değil partinin idare şeklini de eleştirdiğini, mevcut durumun demokratik bir ruh ile ıslah edilmesi gerekliliğini, aksi takdirde ise CHP'nin zaafa uğrayacağını savunmasında açık bir şekilde dile getirmiştir. Köprülü 12 Haziran 1945'te diğer dört arkadaşıyla birlikte vermiş olduğu takririn de bu prensipler ve eleştiriler doğrultusunda meydana getirildiğini ilave etmiştir.³⁷

Genel Sekreterlik ise Köprülü'nün bu tutum ve davranışlarını, "*Fuat Köprülü'nün hareketleri memlekette gerçek demokrasinin olmadığını, iddiasını dil ve kalemine dolamak suretiyle tenkite koyduğu partiye karşı sistemli bir siyasi mücadeleye girişmek*" olarak değerlendirmiştir. Netice itibari ile CHP Parti Divanı, Mehmet Fuat Köprülü'nün hareketlerini tüzük hükümleri bakımından incelemiş ve partinin memleketteki varlığını zaafa uğrattığı kanaatine varmıştır. Köprülü'nün, yazmış olduğu yazılarla partiyi yıkmak gayesiyle çalıştığı gerekçesi ile tüzüğün 147, 148 ve 149. maddeleri uyarınca partiden ihraç olmasına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁸ Alınan bu karar tüm parti il idare kurullarına gönderilmiştir.³⁹ Ayrıca alınan bu karar, Değişmez Genel Başkan sıfatıyla İsmet İnönü tarafından da uygun görülmüştür.⁴⁰

CHP iktidarına karşı muhalefete geçen bu dört ismin hareket ve beyanları kamuoyunda açık bir şekilde karşılık bulmuş ve CHP karşısında yeni bir partinin kurulması gibi bir algı oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Celal Bayar ile Hüseyin Cahit Yalçın arasında geçen diyalog önemlidir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın yeni bir parti kurulması konusundaki olumsuz düşüncelerini Celal Bayar'a aktarması üzerine Celal Bayar, ikinci bir parti kurmanın zaruri olduğunu belirtmiştir.⁴¹ Bahse konu bu dört ismin yeni parti kurma hazırlığının dilden dile dolaşıldığı bu günlerde, beklentinin aksine muhalefet partisi Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma

³⁵ Çalışoğlu, *Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı*, 48.

³⁶ BCA, 490.01.00.00.5.27.17; BCA, 490.01.00.00.572.2277.3.

³⁷ BCA, 490.01.00.00.572.2277.3

³⁸ BCA, 490.01.00.00.5.27.17.

³⁹ BCA, 490.01.00.00.572.2277.3

⁴⁰ BCA, 490.01.00.00.572.2277.3

⁴¹ Bayar, *Başvekilim*, 37-38.

Partisi adı ile kurulmuştur.⁴² Partinin kurulmasını Başbakan Şükrü Saraçoğlu memnuniyetle karşılamıştır.⁴³ Ancak Milli Kalkınma Partisi kamuoyunda beklentiyi karşılayan bir muhalefet partisi olarak yankı bulmamıştır.⁴⁴ Kamuoyunda CHP'ye alternatif partiler ile ilgili algının gün geçtikçe çoğaldığı süreçte, Köprülü ve Menderes yurt ziyaretlerine çıkarak ileride kurulacak muhalefet partisi için nabız yoklamaya başlamışlardır. Bu durum ise ilgili valiler marifeti ile İçişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir.⁴⁵ Bunları takip eden süreçte basında yeni bir parti kurmanın gerekliliği doğrultusunda yazılar yazılmıştır.⁴⁶ Tüm bunlar ışığında, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adı ile Adnan Menderes, Celal Bayar, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan DP, gerek muhalefette kaldığı süre gerekse iktidar olduğu dönemde, Türk siyasi hayatında önemli bir yer işgal etmiştir.⁴⁷ DP, muhalefet yıllarında halkın geniş bir kesiminin takdirini toplayarak 27 yıllık tek parti iktidarına 1950 seçimleri ile son vermiştir.⁴⁸

2. Mehmet Fuat Köprülü'nün Yabancı Gazetelere Verdiği Beyanat ve Dokunulmazlığının Kaldırılmaya Çalışılması

Mehmet Fuat Köprülü'nün Vatan Gazetesi, Chicago Tribune ve New York Times gazetelerinde Hükûmet aleyhine veriş olduğu demeçler CHP kanadından oldukça tepki çekmiştir. İlgili demeçler ile ilgili bilgi 17 Haziran 1946'da Türkiye'nin Washington Ataşesi Nüzhet Baba tarafında, doğruluğu teyit edildikten sonra Başbakanlığa bildirilmiştir.⁴⁹ Köprülü'nün bahse konu beyanatları, 3. Genel Müfettiş Nazif Ergin'in 21 Mayıs 1946 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği'ne göndermiş olduğu yazıda ciddiye alınması gerekli bir gelişme olarak görülmüştür. Yazıya göre, Köprülü'nün bahse konu gazetelerde yayınlanan demeci Amerikan kamuoyunda CHP iktidarına karşı derin bir nefret ve heyecan uyandırmıştır. Bu demeçler başta Mehmet Fuat Köprülü olmak üzere, Celal Bayar ve DP mensuplarının "memleket işlerine ecnebi müdahalesini isteyen hainler" olarak vasıflandırılmasına neden olmuştur. DP aleyhine oluşan bu olumsuz algı "münevverler" içerisinde de yankı bulmuş ve bu camiada DP, "iktidar hırsı ile harici tesirlere alet olan bir hıyanet şebekesi" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Köprülü'nün bu demeçleri Kars halkı arasında da olumsuz tesir yapmış ve bu yöre halkı Köprülü'yü istifaya davet etmiştir.⁵⁰

Bu doğrultuda savcılık tarafından Mehmet Fuat Köprülü aleyhinde kovuşturmanın başlatılması için 1 Haziran 1946'da fezleke hazırlanmıştır. Fezlekeye göre Demokrat Parti'nin kurucularından Kars Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü, Chicago Tribune ve New York Times gazetelerinin Türkiye muhabirlerine demeç vermiştir. Bu demeçlerde hariçte devletin itibarını zedeleyen devletin içişleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Demeçlerin doğruluğunun İçişleri ve Ulaştırma Bakanlığı tarafından yalanlanmasının ardından suça mevzu teşkil eden Köprülü'nün bu demeçlerinin resen tahkikatına başlanmıştır. Fezlekeye göre Köprülü, gazetelere vermiş olduğu demeçleri ile muhalefetin ülke içerisinde teşkilatlanmasını önlemek ve geciktirmek için Hükûmetin kanuni ve demokratik olmayan yöntemlere başvurduğunu dile getirmiştir. Demeçleri ile CHP'nin güvenlik güçleri marifetiyle DP'nin teşkilatlanmasını engellediğini öne süren Köprülü, "Koyulhisar⁵¹ şehrinde Demokrat Parti şubesi kurmak isteyen bir vatandaş yakalanmış ve bundan bir gece evvel jandarmalar tarafından dövülmüştür" ifadelerini kullanmıştır. Yine, Köprülüye göre, II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere-Türkiye görüşmelerinin

⁴² Züleyha Çakmak Aşçı, *İsmet İnönü Döneminde Uygulanan İç Politikanın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 45.

⁴³ BCA, 30.01.00.00.48.285.1.

⁴⁴ Nuri Demirağ'ın partiye çevresince tanınmış kişileri kazandırma politikası bağlamında, İstanbul'un tanınmış doktorlarından Hüseyin Bahtiyar'ı kurulan yeni partiye katılması için ziyarette bulunmuştur. Bahtiyar daha sonra gazetelere vermiş olduğu demecinde, Milli Kalkınma Parti programı ile ilgili olarak; "Halk Partisi'nin programı karşısında pek sönük kaldığını söylemeye mecburum" ifadelerini kullanmıştır. Bkz. "Milli Kalkınma Partisi", *Akşam*, 28 Kasım 1945, 1.

⁴⁵ BCA, 30.01.00.00.65.402.2.

⁴⁶ BCA, 490.01.00.00.572.2277.3.

⁴⁷ Dr. Mükerrerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C.1, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014, 27; Mehmet Gürlek, *Siyasi Hesaplaşma Yahut 27 Mayıs*, Ankara: İyi Bir İnsan Yayınları, 2008, 5; Fatma Alev Atayakul, *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 90; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1976, 16; Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979, 9.; Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *AÜSBF Dergisi*, Cilt,51, Sayı. 1, [1996], 482.

⁴⁸ M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi", *Türkler*, Cilt. 16, Yeni Türkiye Yayınları, [2002], 1542.; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitapevi, 2000, 15.

⁴⁹ BCA, 30.01.00.00.101.624.2.

⁵⁰ *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2-9/35, Fihrist No: 4541.

⁵¹ Sivas'ın ilçesi.

yapıldığı Adana⁵² şehrinde, Adana Valisi tarafından polis ve jandarmaya DP Parti binasının açılmasına engel olunması talimatı verilmiştir. Köprülü bu örneklerin, tek parti iktidarının muhalefetin engelleme yolunda yaptıkları girişimlerinin sadece ikisini teşkil ettiğini dile getirmiştir.⁵³ Köprülü ile ilgili ithamların sıralandığı fezlekeye göre Köprülü, CHP Kurultaylarında orduya selam mesajı gönderilmesi uygun değildir. Zira siyasi partilerin tamamı “*top*” ve “*üniformadan*” uzak kalmalıdır. Bunun yanında DP’ye gelen özel ve şahsi tüm muhaberat iktidar tarafından deşifre edilmekte ve denetim altında tutulmaktadır. Fezlekenin netice kısmında Mehmet Fuat Köprülü’nün bu demeçlerinin Türk Ceza Kanunu’nun 140 ve 173. Maddeleri uyarınca suç teşkil ettiği kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda Adalet Bakanlığı’nın izin vermesi durumunda Mehmet Fuat Köprülü’nün dokunulmazlığının kaldırılması için fezlekenin TBMM’ye gönderilmesine karar verildiği belirtilmiştir.⁵⁴ Köprülü ile ilgili fezleke Adalet Bakanlığı tarafından 1 Haziran 1946’da Başbakanlığa sunulmuştur. Başbakanlık ise Türk Ceza Kanunu’nun 140. Maddesi uyarınca Köprülü hakkında kovuşturma yapılmasına onay vermiştir. TBMM, Köprülü ile ilgili fezlekeyi tekrardan Adalet Bakanlığı’na iade etmiştir. 20 Haziran 1947’de savcılık alınan karar doğrultusunda Köprülü’nün ilgili demeçleri af kanunu dâhilinde olan 7 Haziran 1947⁵⁵ tarihinden önce işlemiş olduğu tespit edildiğinden, hakkında takibat ifasına mahal olmadığı şeklinde karar almıştır.

Fezlekedede bahsi geçen iki konu karşısında Hükûmet sessiz kalmamıştır. 11 Mayıs’ta Köprülü’nün yabancı gazetelere verdiği mülakatta Adana Valisi ve Koyulhisar ile ilgili iddialarına karşılık İçişleri Bakanı Hilmi Uran ve Adana Valisi açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Buna göre Hilmi Uran Koyulhisar’da yaşandığı iddia edilen hadise ile ilgili Celal Bayar’ın şikâyetinde bulunduğunu, konunun incelendiğini ve henüz sonuçlanmadığı bilgisini kamuoyu ile paylaşmıştır. 16 Mayıs’ta Bakanlıktan konu ile ilgili yeni bir açıklama gelmiştir. Bu açıklamaya göre, Kemal Yalçiner isminde bir şahsın Koyulhisar’da sarhoş bir şekilde dolaştığı sırada, jandarma ile sorun yaşamış ve kendisi hakkında tutanak tutulmuştur. Ayrıca bahse konu şahsın Demokrat Parti ile hiçbir alakası bulunmamaktadır.⁵⁶ Öte yandan Adana Valisi Akif İyidoğan ise yapmış olduğu açıklamasında, “*Demokrat Parti’ye mensup bazı kimseler, Adana’nın Ada Sokağı denilen yerinde bir mahalle ocağı kurmak için vilayete başvurmuşlar, içinde aile oturan bir evin tek odasını parti şubesi için kiradadıklarını bildirmişlerdir. Vaziyeti tetkik ettik ve içinde aile barınan bir evde siyasi parti açılmaz cevabını verdik*” ifadelerinde bulunmuştur.⁵⁷

3. Mehmet Fuat Köprülü’nün Beyanatının Ulusal Basındaki Yankıları

16 Mayıs 1946 tarihli Vakit Gazetesi’nde Peyami Safa, Köprülü’yü çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Yabancı gazetelere Köprülü’nün yapmış olduğu bahse konu beyanatlar Safa, için kabul edilemez derecededir. Peyami Safa, “*Aman Yarabbi*” isimli yazısına göre bütün Türk düşmanları Anglo-Sakson efkârını Türkiye aleyhine kışkırtmak için seferber olmuşlardır. Türkiye’nin büyük bir provokasyon ile karşı kaşıya olduğunu dile getiren Safa, Köprülü’ye hedef alarak şu açıklamalarda bulunmuştur; “*Türkiye’de, Türk vasfını taşıdığı halde bu propagandayı destekleyecek kadar gözleri iç politika hırsı ile perdelenmiş ve milli şuurunu kaybetmiş bir adam çıkabileceğini ve iki Amerikan gazetesine memleketi aleyhinde iftiralar kusabileceğini umar mıydınız? Fakat işte Celal Bayar, sağ kolu Fuat Köprülü bunu yaptı. Hem de nasıl! Chicago Tribün ve Newyork Times gibi Amerika’nın en büyük, Amerika’nın efkârı üzerinde en tesirli iki gazetesinin muhabirine, Türk Hükûmeti ve memleketteki demokrasi hareketinin aleyhine dünkü gazetelerde okuduğunuz iftiraları savurdu.*” Peyami Safa, iç politikada yaşanan gelişmeler ve iddia edilen olumsuzlukların Türk gazeteleri yerine Amerikan gazetelerinde verilen demeçlerle yayınlattılmasına

⁵² 30 Ocak 1943 tarihinde, İngiltere’nin Türkiye’yi kendi safında savaşa sokabilmek için Adana’ya gelerek İnönü ile yapmış olduğu görüşme literatüre Adana Görüşmeleri olarak geçmiştir. Köprülü’nün, DP’nin yaşadığı mağduriyeti Adana Görüşmelerinin yapıldığı ili referans göstererek açıklama yoluna gitmesi, bu şehrin malum görüşme nedeni ile uluslararası kamuoyu tarafından biliniyor olmasından kaynaklanmaktadır. Köprülü bu ayrıntıyı vurgulayarak yaşadıkları mağduriyeti daha görünür kılmayı hedeflemiştir.

⁵³ BCA, 30.01.00.00.55.336.2.

⁵⁴ BCA, 30.01.00.00.55.336.2

⁵⁵ Köprülü’nün bahse konu işlediği iddia edildiği suçtan yargılanamamasında bu tarih önem arz etmektedir. Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü’nün, İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü’nün Milletvekilliği Dokunulmazlığı Hakkında 1550 Karar Nolu 2 Haziran 1947 tarihli yazısından bu konunun ayrıntısı öğrenilmektedir. Buna göre, hariçte itibar ve nüfuzunu kırarak şekilde devletin iç durumu hakkında asılsız haberler yayınlamaktan suçlu sayılan İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü’ye isnat olunan suçun 14 Mayıs 1946 gününde işlendiği ve 14 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen 4943 sayılı birinci maddesinin ise 7 Haziran 1946 tarihine kadar işlenmiş olan basın suçlarından dolayı kovuşturma yapılamayacağını amir bulunduğu göre 4943 sayılı kanunundan faydalanan Fuat Köprülü hakkında herhangi bir kovuşturma ya da yargılama yapılamayacağından dosyanın Hükûmete iadesine karar verildiği bildirilmiştir. Bkz. BCA 30-01-00-00/55-336-2.

⁵⁶ Fuat Köprülü’nün Şikâyet Ettiği”, *Vakit*, 16 Mayıs 1946, 1.

⁵⁷ “Fuat Köprülü Memleketimiz Hakkında Kaba İftiralar Savurmuş”, *Vakit*, 15 Mayıs 1946, 1-7.

milliyetçi bir yaklaşım göremediğini dile getirmiştir. Bu yöntemle öngörülen neticeyi ise “*Fayda sıfır. Ziyan açık*” şeklinde telaffuz etmiştir. Köprülü’nün bu çıkışını “*düşman politikasının eline yeni bir silah tutuşturmak*” şeklinde tasavvur eden Safa, “*Köprülü adını taşıyan adam, iftiralarında o kadar ölçüyü aşmıştır ki, eğer Moskova Radyosu bu gece radyoda ona hitap ederek, Profesör! Sen de fazla ileri gidiyorsun, bizim Gürcü profesörleri de geçtin derse şaşmayınız*” ifadeleri ile Köprülü’yü ulusal çıkar ve politikaların aksi seyrinde hareket etmekle itham etmiştir.⁵⁸

Ulus Gazetesi’nden Nihat Erim ise Fuat Köprülü’nün izlemiş olduğu yolun, Osmanlı İmparatorluğu’nun son düşüş döneminde bazı vezirler tarafından takip olunduğunu belirtmiştir. Erim, Osmanlı Devleti’nin yıkılma döneminde izlediği denge politikası ile bir takım devletlere güvenerek varlığını sürdürme, mevkiinde kalma ya da tutunma eğilimindeki vezirlerin ve padişahların politikası ile Köprü’nün takip ettiği yolun benzerliğine vurgu yapmak istemiştir. Erim, 19. Yüzyılın taşkınlık ve manevi bozukluk devrinde, şu veya bu devletin politikasını güderek mevki edinmek isteyenlerin, yabancı konsoloshanelere sığınanların olduğunu ancak Cumhuriyet döneminde bu türden hareketlere rastlanmadığını vurgulamıştır. Köprülü’nün bu hareketini yıkılma dönemi Osmanlı anlayışının bir devamı olarak nitelemiştir.⁵⁹ Öte yandan Erim, Demokrat Parti’nin “*üst üste düştüğü hatalardan*” dolayı, Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesinin benzeri bir durumunu yaşayabileceğini dile getirmiştir. Buradan yola çıkarak, parti kapatmanın halen düşüncelerde var oluyor olması dönem anlayışının çarpıklığını göstermektedir. Köprülü’nün bahse konu demeçleri ile rejimi, tehlikeye attığını düşünen Erim, “*Fuat Köprülü’nün son hareketiyle yurdun ve rejimin haysiyet ve şerefi için pek tehlikeli bir maceraya girdiğine göre bu partinin bugün büründüğü hüviyet altında devam etmesinde, siyasi hayatımız bakımından ne gibi bir fayda mülahaza edilebileceği birçok çevrelerde haklı olarak sorulmaya başlanmıştır*”⁶⁰ diyerek, DP’nin üstü kapalı bir şekilde siyasi hayatına son verilmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Erim, Köprülü’nün yabancı gazetecilere vermiş olduğu beyanatın bir Türk profesöründen gelebileceğine inanmak istemediğini dile getirmiştir. Ancak Erim’e göre Köprülü bu hareketini bilerek ve isteyerek yapmıştır. Köprülü’yü ağır ithamlarla eleştiren Erim, “*Bir insanın bu kadar sakat fikirler beslemesi, bu derecede insafsızlaşması için gözlerini kara bir hırsın bürümüş olması lazım geleceğini tasavvur etmek zor değildir*” ifadelerini kullanmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen Atatürk inkılaplarının hiç birisinin dış baskı neticesinde olmadığını dile getiren Erim, Türkiye’de alınan her türlü tedbirin ancak milletin kendisine dayanılarak alınmış olduğu gerçeğini vurgulamıştır. Köprülü’yü kast ederek, “*başka şeyler umarak buna bel bağlamış olanları bekleyen akıbet derin bir hüsrandır*” ifadelerini kullanmıştır. Erim yazısını, “*Cumhuriyet devrinde, tereddidi etmiş Osmanlı usullerinden nefret eden, milli haysiyet ve vakarına ziyadesi ile düşkün, Türk milletine her iyiliğin yalnız kendisinden geleceğine iman etmiş, yabancıların değil iç işlerine karışmalarına sadece karışır gibi görünmelerine bile asla tahammül etmeyecek olan bir genç nesil yetişmiştir. Bu nesil, Fuat Köprülü’nün bu son hareketini tavsif etmek için kelime bulamamaktadır*” şeklinde ifadelerle kullanmıştır. Böylece, Köprülü’nün bu hareketini bir nevi yabancı devletlere Türkiye’yi şikâyet olarak algılayarak bu durumu milli duygular içerisinde kabul edilemez bulduğunu yinelemiştir.⁶¹

Yeni Sabah Gazetesi ise 18 Mayıs 1946 tarihli nüshasında önemli bir ayrıntıya değinmiştir. Buna göre DP, Köprülü’nün demeçlerinde belirttiği sıkıntıları gazetelerde yayınlanmadan evvel CHP ile görüşmüş ancak bu görüşmelerin netice vermemesi nedeni ile “*işi açığa vurmaya*” mecbur olmuştur.⁶² 18 Mayıs 1946 tarihli Ulus Gazetesi’nde Hüseyin Cahit Yalçın, Köprülü’ye yüklenilmiştir. Buna göre Köprülü bu hareketi ile memleketi ecnebilere karşı kötümüşür. Köprülü, CHP’nin hareket tarzından rahatsızdır ve bu durumu dış ülkelere şikâyet etmiştir. Konuyu milli boyutları ile ele alan gazete, “*Milli vakar ve haysiyet hissini taşıyan vatandaşlardan mürekkep bir millet kendi aile kavgalarını ecnebilere kendi ağzı ile anlatmaz ve vatanını kötülemez. Fuat Köprülü, böyle yapan bir adamı ecnebilere bile içlerinden hakir görüp ayıplayacaklarını düşünmeyecek kadar hafif görüyor*” ifadeleri ile Köprülü ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Yalçın’a göre, Köprülü bu günkü gelmiş olduğu konumunu Devletin imkânları ile elde etmiştir. Ardından CHP safında milletvekili olmuştur. Yalçın tüm bu yaşananları, siyasi ve sosyal hayatında bu kadar iyi muamele gören ve yüksek mevkilere çıkarılan bir kişinin dâhili aile işlerini “*ecnebilere çekiştirmek*” ve ecnebi kamuoyu karşısında vatanını “*lekelemek*” olarak adlandırılmıştır. Yalçın Köprülü’ye karşı eleştirilerini şu sözlerle bitirmiştir: “*Sade mantığın çığırından çıkmış olsaydı, ziyân yoktu. O*

⁵⁸ Peyami Safa, “Aman Yarabbi!”, *Vakit*, 16 Mayıs 1946, 1; *BCA*, 30.01.00.00.55.336.2.

⁵⁹ Nihat Erim, “Çirkin Bir Taktik”, *Ulus*, 17 Mayıs 1946, 1; *BCA*, 30.01.00.00.55.336.2.

⁶⁰ Nihat Erim, “Yolumuzdan Dönmeyeceğiz”, *Ulus*, 18 Mayıs 1946, 1-4; *BCA*, 30.01.00.00.55.336.2.

⁶¹ Nihat Erim, “Çirkin Bir Taktik”, *Ulus*, 17 Mayıs 1946, 5.

⁶² *BCA*, 30.01.00.00.55.336.2.

yaptığı hareketlerle maatteessüf bizim içimizden de çıkmıştır. Vatanını ecnebilere teşhir etmeye kalkan bir adama siyasi hayatımızda yer olamaz. Ona karşı bir vatandaş hürmeti besleyemeyiz.”⁶³

Köprülü'nün, 11 Mayıs'ta yabancı gazetelere verdiği demecin yankıları sürdüğü sıralarda, Köprülü, 16 Mayıs 1946'da Türk gazetecileri davet ederek yeni bir beyanat vermiştir. Buna göre Köprülü Amerika Birleşik Devletleri gazetelerinin muhabirliğini yapan Arslan Humbaracı⁶⁴ isimli kişi ile tanışmış ve DP ile ilgili malumat vermiştir. Köprülü, bu gazetelere vermiş olduğu demecin doğru ve arkasında olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Köprülü, Adana'da açılması planlanan DP At Kapı Ocağı'nın açılmasını talep etmiş ancak valilik bunu geri çevirmiştir. Yaşanan durumun kanunsuzluğu dile getirilince geri adım atmış ve ocak açılmıştır. Köprülü'ye göre bu durumun basında yankı bulması bile yayın kuruluşuna göre farklılık göstermektedir. Ona göre bu farklılığın yanlışlıkla mı yoksa başka bir amaçla mı yapıldığı tartışmalıdır. CHP tarafından DP'nin teşkilatlanmasını önlemek amacıyla yapılan “kanunsuz” ve “yolsuz” hareketler, “tazyik” ve “tehditlere” karşı DP'nin savunması basında iki üç ay kendisine yer bulamamıştır. Köprülü'nün bu çıkarımı önem arz etmektedir. Zira basın hürriyetinin olmadığını savunan Köprülü, DP'ye karşı uygulanan bu “kanunsuzluklara” CHP taraftarı ulusal basın yerine, yabancı gazetelere demec vererek sesini duyurmaya çalışmıştır.⁶⁵

DP'ye karşı yürütülen karalama kampanyasına karşı basını denetim altına alarak kamuoyunun bilgilendirilmesinin önüne kesilmeye çalışıldığını ifade eden Köprülü'ye göre yaşanan hadiseler Türk ve dünya kamuoyundan gizli kalmaz. Ayrıca CHP tarafından üzerlerine atılı başka bir iddiayı dile getiren Köprülü'ye göre DP'nin iktidara gelmesi durumunda Türkiye; Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Polonya gibi bir vaziyete düşebilir iddiası CHP tarafından kamuoyuna yansıtılmaktadır. Köprülü bu iddiayı, “bütün vatandaşların nefretle karşılayacağı adi bir iftira” olarak nitelendirmiştir.⁶⁶

4. Mehmet Fuat Köprülü'nün Meclis Faaliyetleri

4.1. VII. Dönem TBMM

4.1.1. San Francisco'da 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkındaki kanun münasebetiyle yapılan oturum ve Mehmet Fuat Köprülü'nün Konuşmaları (15.08.1945)

Dünyayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı, devletlerarası güç dengelerini de değiştirmiştir. Savaş neticesinde Almanya ve İtalya gibi ülkelerin savaş öncesi planları gerçekleşmezken Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletler ise güç yarışında ön plana çıkmışlar ve özellikle ABD ve Sovyet Rusya çekişmesi uzun bir süre uluslararası ilişkilerde güncelliğini korumuştur. Öte yandan Türkiye, yürütmüş olduğu savaş dışı kalma politikası ile kendisini savaşın yıkıcı etkisinden korumayı bilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından yeni düzenin tesisinde görev üstlenecek olan Birleşmiş Milletler Antlaşması 26 Haziran 1945'te San Francisco'da imzalanmıştır. Türkiye bu antlaşmayı 15 Ağustos 1945'te TBMM'de gerçekleştirilen oturumda oylamaya sunarak kabul etmiştir.

Bahse konu TBMM oturumunda ilk sözü Dışişleri Bakanı Hasan Saka almıştır. Saka'ya göre artık Avrupa ve Uzak Doğu'da savaş sona ermiştir. Uluslararası ilişkilerde barış ve düzenin tesis edilebilmesi için bir teşkilatın kurulması zaruridir. Bu maksatla San Francisco'da toplanan temsilciler bu arzu ile işe başlamışlardır. Saka, Milletler Cemiyeti'ni başarısız bir sistem olarak görmekte ve yeni kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile bu başarısızlığın sona ereceğini umut etmektedir. Saka, çizmiş olduğu bu genel çerçevenin ardından Milletvekillerini, Birleşmiş Milletler Antlaşmasını onaylamaya davet ederek bu kararın Türkiye'nin çıkarlarına uygun olduğunun altını çizmiştir.⁶⁷ Saka'dan sonra söz alarak Dışişleri Komisyonu adına konuşan Ağrı Milletvekili Rıfki Refik Pasin

⁶³ BCA, 30.01.00.00.55.336.2.

⁶⁴ Arslan Humbaracı 21 Mayıs 1946'da yapmış olduğu beyanatında; “Ben ne Halk Partisi ne de Demokrat veya başka bir partinin aza veya gazetecisiyim. Serbest haber alma ve verme prensibinin en büyük müdafileri unvanını kazanmış iki Amerikan gazetesinin Türkiye muhabiriyim. Vazifem herhangi bir Hükümet veya partinin siyaset ve propagandasını yapmak değil, hadiseleri oldukları gibi ve hangi taraf için faydalı veya zararlı olabileceklerini nazarı itibara almaksızın bildirmektir. Beni bağlayan ancak vatani endişelerdir.” Bkz. “Fuat Köprülü'ye ve Ahmet Emin'e Cevap”, *Vakit*, 21 Mayıs 1946, 3.

⁶⁵ “Fuat Köprülü Cevap Veriyor”, *Yeni Sabah*, 18 Mayıs 1946, 1; “Fuat Köprülü Mahut Beyanatını Müdafaa Ediyor”, *Vakit*, 17 Mayıs 1946, 1.

⁶⁶ “Fuat Köprülü Mahut Beyanatını Müdafaa Ediyor”, *Vakit*, 17 Mayıs 1946, 1.

⁶⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 156, 158; “Dışişleri Bakanımızın Beyanati”, *Tanin*, 16 Ağustos 1945, 2.

ve sırasıyla konuşmalarını yapan Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen, Erzurum Milletvekili Nakiye Elgün, Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadan, Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, İzmir Milletvekili Mustafa Münir Birsnel ve Maraş Milletvekili Rasih Kaplan bu antlaşmanın Türkiye tarafından onaylanması taraftarıdır. Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur ise antlaşmanın onaylanmasının yanında eksikliklerini de Genel Kurulda dile getirmiştir.⁶⁸ Buna göre Bayur, günümüzde de sıklıkla değinilen çok önemli bir konuya işaret etmiştir. Bayur'a göre antlaşma hükümleri içerisinde beş devlete ayrıcalık tanınması kabul edilemez bir durumdur.⁶⁹ Görülmektedir ki, TBMM Genel Kurulu'nda dünyaya barışı tesis için henüz oluşturulmuş bir sisteminin aslında eşitsizlik temelli oluşturulduğu yüksek sesle dile getirilmiştir. Bayur, bu konuya değinerek bağımsızlığını uzun yıllar süren savaşlar neticesinde elde etmiş olan ve yurttan sulh cihanda sulh prensibi ile hareket eden Türk Milletinin, diğer tüm milletlerle birlikte eşit temsil prensibini savunmuştur. Bayur'un ardından sözü Aydın Milletvekili Adnan Menderes almıştır. Menderes'in Meclis konuşması önemlidir. Menderes'in antlaşma ile ilgili düşüncelerini açıklaması bazı milletvekillerinin tepkisini çekmiştir. Bu sırada Köprülü, Menderes'i savunduğu için TBMM Genel Kurulu'nda tartışma çıkmıştır. Menderes, konuşmasında Birleşmiş Milletler Antlaşmasının TBMM'de onaylanması gerekliliği üzerinde dururken kullanmış olduğu; *"Bu itibarla kabul etmekte bulunduğumuz Milletlerarası Anayasası ile kendi Anayasamızın dışında veya onun ruhuna aykırı bir taahhüt altına giriyor değiliz. Ancak olsa olsa fiili durum ile yazılı Anayasamız arasındaki bazı ahenksizliklerin bertaraf edilmesi lüzumu hâsıl olabilir ki, bu da esasen Ana Kanunumuzun milletimize karşı taahhüt etmiş olduğu hususların kemaliyle yerine getirilmesi demektir"*⁷⁰ şeklindeki ifadeler 1946 Recep Peker Hükûmetinde Adalet Bakanı olacak olan Mümtaz Ökmen'nin tepkisini çekmiştir: Menderes'in fiili durumun anayasa ile uyumsuzluğunu dile getirmiş olması Mümtaz Ökmen'in dikkatini çekerek bu duruma itiraz etmesine neden olmuştur.⁷¹ Bu konuyu ilginç kılan ise tartışmaya Mehmet Fuat Köprülü'nün de dâhil olarak Menderes'in yanında yer almış olmasıdır. Zira yaklaşık bir sene sonra CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kuracak milletvekillerinin arasında Menderes ve Köprülü yer alacaktır. Köprülü'nün TBMM'de Menderes yanlısı bu çıkışı tesadüf değildir. Bu durum ileride uzun yıllar sürecek olan birlikteliğin bir göstergesidir. Ayrıca böylesi önemli bir konuda TBMM'de CHP milletvekilleri arasında görüş ayrılıklarının söz konusu olması da, 1946'da gerçekleşecek olan bölünmenin işaretleri olarak değerlendirilebilir. Zira Mecliste onaylanması öngörülen bu antlaşmaya karşı çıkmamakla birlikte eleştirilerini yönelten Yusuf Hikmet Bayur ve Adnan Menderes ileride CHP'den ayrılan iki milletvekili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha sonra Meclis kürsüsüne CHP Kars Milletvekili Fuat Köprülü⁷² çıkmıştır. Köprülü sözlerine Menderes'in düşüncelerine karşı çıkan Mümtaz Ökmen'i eleştirerek başlamıştır. TBMM'de herkesin hür iradesiyle konuşma hürriyetinin olduğuna dikkat çeken Köprülü, sıra arkadaşlarını bu konuda uyarmıştır. Bu arada Meclis içerisinde Köprülü'ye karşı büyük bir tepki gösterilmesi CHP içerisindeki ahenksizliği ortaya koymaktadır. Köprülüye göre Adnan Menderes, San Francisco Antlaşmasının Türkiye'nin iç ve dış siyasi geleneklerine uygun olduğunu söylemesine rağmen, arada bazı görüş ayrılıkları olması nedeniyle kendisine karşı büyük bir tepki söz konusu olmuştur. Böylece Köprülü, Menderes'i bu konuda yalnız bırakmamış ve onun yanında yer almıştır. Köprülü, *"Herkes, hiç kimse, başkasının kendisi gibi düşünmesini istememelidir"*⁷³ ifadeleri ile aynı parti mensubu da olsa her milletvekilinin düşüncelerinde özgür olduğunu ve bu düşüncelere hiçbir kurum ve kişinin gem vuramayacağını anlatmaya çalışmıştır. Uzun yıllar tek partili sistemle yönetilen Türkiye'de, bir milletvekilinin Meclis kürsüsünden düşünce özgürlüğünden bahsediyor olması bir yandan tek partili düşünce sisteminin artık geçerliliğini yitirmeye başladığını gösterirken öte yandan CHP içerisindeki çatılmanın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Köprülü'nün TBMM kürsüsünde herkesin fikrini açıkça söyleyebileceği ve bu kürsüde söylenmeyecek hiçbir gerçeğin olmadığını dile getirmesi Meclis Genel Kurulunda şiddetli gürültü ve bağırma ile

⁶⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 160, 161, 163, 165, 166-167.

⁶⁹ "Bu antlaşmanın en yüksek ülkülerinden birisi ulusların eşitliğini tanınmasıdır, fakat bununla tezat teşkil eden hükümleri vardır. Bunlar üzerinde durmak istiyorum. Bu eşitlikteki tezat eden büyük Devlet olarak tamamen beş devlete verilen haklardır. Bunlara verilen hakların ötekilerinden başkalığı miktar ve nispet üzerinde değildir. Esas üzerindedir. Büyük devletler sanki başka cinsten devletlerdir. Başkalarından büyük oldukları için hakları da büyük olsun, bunlara verilen hak başkalarında hiç yoktur. Bunlardan birinin oyu olmadıkça hiç bir netice tecelli edemez ve bu her işi durdurabilir. Yani arada cins farkı vardır, miktar farkı değil." Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 168.

⁷⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 171.

⁷¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 174.

⁷² *TBMM Seçim Mazbatası*, Sicil: 478.

⁷³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 175; "Büyük Millet Meclisi San Francisco Antlaşmasını Tasvip Etti", *Tanin*, 16 Ağustos 1945, 6.

kesilmek istenilmiştir. Buna karşı Köprülü'nün cevabı ise “*ayak vurmakla hakikatleri örtemezsiniz*”⁷⁴ şeklinde olmuştur.⁷⁵ Aslında Köprülü'nün bu tavrı, Menderes'e yapılan davranış özelinde tek parti CHP'sine karşı beslemiş olduğu sistemsel eleştirinin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Mehmet Fuat Köprülü'nün kürsüden inmesiyle Mecliste tansiyon yatışmış ve maddelerin oylamasına geçilmiştir. San Francisco'da, 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkındaki kanuna 332 Milletvekili oy vermiştir. Kanun 332 oyla ve hazır olanların oybirliğiyle kabul edilmiştir.⁷⁶ Mecliste yaşanan bu durum Menderes ve Köprülü'nün CHP içerisindeki ilk çıkışı değildir. Tüm bunlar göstermektedir ki, 1935'ten beri CHP içerisinde siyaset yapan Köprülü, CHP'nin siyasi tutumunun kendi düşüncesi ile uyuşmadığını belirlemiştir. Bu durum ise onun DP'nin kuruluşunda aktif rol almasının önünü açmıştır.

5. VIII. Dönem TBMM

5.1. Recep Peker ve Hasan Saka Hükûmet Programları Münasebetiyle Yaşanan Tartışmalar ve Mehmet Fuat Köprülü

TBMM'de muhalif tavrı ile ön plana çıkan Mehmet Fuat Köprülü, 14 Ağustos 1946 tarihli TBMM oturumunda, Başbakan Recep Peker'in Hükûmet programını okuması sırasında CHP'li vekillerle münakaşaya girmiştir. Oturumda ilk sözü Başbakan Recep Peker almış ve TBMM'de iki siyasi parti ve bağımsız milletvekillerinden meydana gelen oluşumun, demokrasinin daha ileriye götürülmesi açısından bir fırsat yarattığını dile getirerek konuşmasına başlamıştır.⁷⁷ Daha sonra Hükûmetçe alınacak tedbirlere değinen Peker Cumhuriyet ordusu, ticaret, tarım, ulaştırma, tekel ve gümrük, milli eğitim, bayındırlık, çalışma ve maliye politikaları hakkında açıklama yapmıştır.⁷⁸ Peker'in konuşmasının bitiminin ardından söz alan milletvekilleri konuşmalarına başlamadan İstanbul Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü⁷⁹ usule ait söz istemiştir. Köprülü, yaklaşık 75 dakika süren program sürecinde, Devletin genel hayata dair en ince meselelere temas edildiğini ancak böylesi uzun bir program hakkında kendi partisinin mütalaa ve görüşlerinin aktarılması adına bahse konu oturumun cuma gününe ertelenmesini talep etmiştir.⁸⁰

DP İstanbul Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü'nün bu çıkışı TBMM'de tartışma yaratmıştır. Bu tartışmada söz alan CHP Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç, Anayasanın 44. Maddesi uyarınca Hükûmetin programını bir hafta içerisinde okuması gerekliliğini vurgulamıştır. Ataç'a göre Köprülü bu talebi ile zaman kazanmak istemektedir. En ince ayrıntısına kadar paylaşılan Hükûmet programında gizli kalan hiçbir nokta yoktur ki zaten TBMM'de bulunan siyasi partilerin memleketin iç ve dış siyasetini esasen bilmeleri gerekmektedir. Bu sıradan bir kanun müzakeresi değildir. Bu nedenle üzerinde bir mesuliyet taşıyan Hükûmetin bir an önce görevine başlaması gerekmektedir. Bu bağlamda bir dakikanın bile çok büyük önemi vardır. Meclis müzakereleri uzayabilir hatta gece de görüşülebilir ancak Köprülü'nün talep ettiği gibi Cuma gününe ertelenemez.⁸¹ Daha sonra söz alan CHP Yozgat milletvekili Sırrı İçöz, Köprülü'nün bu çıkışını yadırgamış ve TBMM'nin daha önce böyle bir taleple karşılaşmadığını dile getirmiştir. Bu sırada söze giren Köprülü “*o zaman Meclis tek partiliydi*” diyerek aslında önemli bir konuya değinmiştir. Köprülü, TBMM'de geçirilen kanun ve yapılan müzakerelerin çok ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan geçmiş olmasının evvelki zamanlardan kaldığını ve DP ile birlikte artık TBMM'de denetleyici ve sorgulayıcı bir müzakere ortamının hâsıl olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁸²

Köprülü konuşmasına, CHP milletvekillerinin ilgili müzakerenin ertelenmesi talebini anayasaya aykırı bulduklarını ve programın okunarak Hükûmetin güvenoyu alması sürecini başlatması gerekliliği konusunu eleştirerek başlamıştır. Köprülü, “*Anayasanın hiçbir yerinde Hükûmet gelir gelmez, güven ister istemez o gün güven verilecektir, başka güne talik edilmez diye bir hüküm mevcut değildir*” diyerek buradaki haklı duruşunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre CHP'li milletvekillerinin iddia ettiği gibi Anayasanın 44. Maddesi bu ertelemeye

⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı:2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 176; Büyük Millet Meclisi San Francisco Antlaşmasını Tasvip Etti”, Tanin, 16 Ağustos 1945, 6.

⁷⁵ BCA, 490.01.00.00.572.2277.3.

⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt:10, Toplantı: 2, Doksanıncı Birleşim (15.08.1945), 176.

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 27.

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 29-37.

⁷⁹ TBMM Seçim Mazbatası, Dönem VIII, 23.08.1946, Sicil No: 1001.

⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 37-38; “Meclis 53 Oya Karşı 378 Oy İle Kabineye İtimat Etti”, Akşam, 15 Ağustos 1946, 1.

⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 39.

⁸² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 39.

mani değildir. Öte yandan Köprülü, Hasan Fehmi Ataç'ın siyasi partilerin zaten iç ve dış meseleler hakkında bilgi sahibi olması gerekir çıkışına ise, "*Bizim aklımız da, izanımız da programımız da vardır... Yeni Meclis hayatının daha ilk safhasında zehirli bir hava yaratmak isteyen insanların iyi niyetlerinden şüphe etmek lazımdır*" sözleri ile tepki göstermiştir.⁸³ Tüm bunlar ışığında Hükûmet programının okunması sırasında Köprülü'nün başlatmış olduğu tartışma aslında tek parti dönemi alışkanlıklarının devam ettirilmesi düşüncesinden çıkmıştır. Köprülü'nün ifade ettiği gibi programın okunması ve güven oylaması sırasında Mecliste bulunan muhalefetin varlığı CHP tarafından görmezden gelinmiştir. Bu bağlamda taraflar arasında yaşanan tartışmalar da kaçınılmaz olmuştur. Yapılan güvenoyu oylamasında Recep Peker Hükûmetine 378 kabul oyu ve 53 ret oyu verilmiştir. Ret oyu verenler arasında İstanbul Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü de bulunmaktadır.⁸⁴

13 Ekim 1947 tarihli TBMM oturumunda, yeni Hükûmeti kuran Hasan Saka'nın Hükûmet programının okunması ve ardından yapılacak olan güvenoyu oylaması için toplanılmıştır. İlk söz hakkını alan Başbakan Hasan Saka, 12 Temmuz Beyannamesine atıfta bulunarak Hükûmetinin en başta gelen görevinin geniş demokrasi rejiminin kurucusu olarak nitelendirdiği CHP'nin gelişmiş bir sistem ve siyasi emniyet sağlayacağını dile getirmiştir. Bu sözleri ile muhalefete karşı yeşil ışık yakan Saka, siyasi partilerin çoğunlukta veya azınlıkta iktidarda veya muhalefette olduğuna bakılmaksızın eşit muameleyi öngören bir yaklaşımda olacaklarını vurgulamıştır.⁸⁵ İdare amirleri konusuna değinen Saka idare amirlerinin memleket düzen ve asayişini kanun dairesinde koruma çalışmalarını destekleyeceklerini vurgulamıştır. Daha sonra tartışma yaratacak bir söyleme değinen Saka, fikir ve kanaat hürriyetine hürmet göstermekte ne derece titiz davranılacak ise aşırı sağcı ve solcu tahrik ve teşkillere karşı da uyanık ve temkinli olmak azminde olduklarını dile getirmiştir. Bu durum muhalefete bir gözdağı olarak değerlendirilebilir.⁸⁶ Daha sonra kürsüye çıkan Adnan Adıvar, Saka'nın siyasi partilerin birbirlerinden farklılık görmeyecekleri şeklindeki konuşmasına atıfta bulunarak⁸⁷ bu isteğin uygulamada da kendisine yer bulmasını ümit ettiğini dile getirmiştir. Daha sonra kürsüye gelen Adnan Menderes, Köprülü'nün Peker Hükûmeti programın görüşülmesi sırasında yaşadığı tartışmaya atıfta bulunmuştur. Menderes, Hükûmet programının daha önceden DP'ye incelenmek üzere verilmesinden duymuş olduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Menderes, programı şiddetle eleştirerek milletin arzu ve iradesi ve Recep Peker kabinesinin sona ermesinin CHP'ye hiçbir şey anlatmadığını dile getirmiştir. Öte yandan Menderes programın önemli bir yanına değinerek geçmişin savunuculuğunun yapıldığını dile getirmiştir. Menderes TBMM Genel Kurulu'nda okunan program hakkında, "*Program, 25 sene iktidarda olan partinin kurduğu Hükûmetin programı mahiyet ve olgunluğunu taşıyor*" ifadeleri ile DP olarak kesinlikle uygun bulunmadığı yönünde fikir beyan etmiştir.⁸⁸

Saka'nın program muhtevası ile yapmış olduğu uzun konuşmasının ardından söz alan İstanbul Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü, sözlerine Hasan Saka'ya teşekkür ederek başlamıştır. Teşekkürün hemen ardından Köprülü, "*Eğer kendilerinin programları da sözleri kadar açık ve sarîh olsaydı o zaman belki tenkitlerimizin bazı taraflarına lüzum kalmayacaktı*" şeklindeki ifadeleri ile yapacağı konuşmanın içeriği ile ilgili ipuçlarını da vermiştir.⁸⁹ DP olarak asla bir devr-i sabık anlayışı yaratmayacaklarını dile getiren Köprülü, geleceğin işlerini düşünmekle meşgul olduklarının altını çizmiştir. Köprülü'ye göre, Hükûmet programı adeta bir parti savunması yapar gibi CHP'nin demokratik temayüllerinden ve ülkede demokrasinin CHP sayesinde vücut bulmasından bahsetmektedir. Bu durumu, "*bu sözlere hiçbir lüzum yoktur. Biz, hiçbir zaman memlekette demokrasinin imtiyazını almak ve hiç kimsenin demokrasi fikirlerine taraftar olmayacağını iddia etmek gibi acayip bir vaziyette bulunmadık*" ifadeleri ile açıklamıştır.⁹⁰ Köprülü'ye göre geçmişi araştırmak ve onun hakkında fikir telakki etmek tarihçilerin işidir. Öte yandan Köprülü, CHP'nin idari anlamda taraflılığını eleştirmektedir. Ona göre idarenin

⁸³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 43-44; "Hükûmetin Programı Üzerine Görüşmeler", *Ulus*, 15 Ağustos 1946, 2.

⁸⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt:1, Toplantı: 0, Üçüncü Birleşim (14.08.1946), 71,74.

⁸⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt:6, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 672-673.

⁸⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt:6, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 673; "İdare Amirlerinin Durumu", *Gülek*, 14 Ekim 1947, 1.

⁸⁷ Hatırlarsınız ki Recep Peker Hükûmeti programının, Partimizce tetkik edilerek cevaplandırılabilmesi için bir iki gün müddet verilmesini istemiştik. O zaman Halk Partili hatipler Anayasadan bahsettiler. Zamana ihtiyaç olmadığını ileri sürdüler ve işte şimdi dinlediniz ya, hemen çıkın kürsüde cevap, verin dediler. Okunması bir saatten fazla süren bir Hükûmet programına derhal cevap verebilmenin imkânsızlığı meydana idi. Parti olarak toplanıp mütalâa ettikten sonra hazırlanması gereken bir cevabın programın okunmasını takiben hemen verilebileceği o zaman nasıl iddia olunmuştu, halâ hayretteyiz. Bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt: 6, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 676.

⁸⁸ "D. Parti Programı Şiddetle Tenkit Etti", *Vakit*, 14 Ekim 1947, 1.

⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt: 6, Toplantı:1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 723.

⁹⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt: 6, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 723.

bitaraf ve müstakil bir şekilde işlemesi elzemdir ancak Türkiye’de hiçbir zaman böyle bir idare anlayışı tesis edilememiştir. Bundan sonra gerek CHP gerekse DP’nin en başta gelen ideali tarafsız bir idare yönetimi kurmak olmalıdır. Aksi takdirde ülkenin siyasi istikrara kavuşması ne bu gün ne de yarın mümkün olamayacaktır. Köprülü konuşmasının sonuç kısmını antidemokratik kanunların⁹¹ tadili meselesine ayırmıştır. Buna göre Hükûmet bahse konu kanunlar ile ilgili hiçbir düzenleme yapmamıştır. Antidemokratik kanunların yanı sıra antidemokratik söylemlere DP’nin uzun bir süre maruz kaldığını belirten Köprülü, “*Arkadaşlar hakikati söylemek icap ederse kaç senedir burada içindeyiz ve biliyoruz, bu kürsüden bütün bir partiye karşı anarşist, psikopat, vatan haini ithamlarına maruz kalmış bir partiyiz. Gazetelerde ve bu kürsüde bize psikopat, anarşist ve daha neler neler...*” ifadeleri ile antidemokratik söylemleri örnekler vererek açıklama yoluna gitmiştir. Ülkeye demokrasiyi getiren ve kendisini demokrasinin hamisi olarak gören CHP anlayışına şiddetle karşı çıkan Köprülü, 12 Temmuz Beyannamesine atf yaparak, bu beyannameye kadar ülkede demokrasi anlayışı hâkim ise, memlekette hakiki demokrasi anlayışı mevcut ise neden 12 Temmuz Beyannamesine gerek duyulduğu sorusunu TBMM kürsüsünden dile getirmiştir. Ayrıca Köprülü, 12 Temmuz Beyannamesi ile ülkeye huzurun hâkim olduğunu dile getirirken bu huzurun kaynağını ise beyannameye eski yolsuzluklar ve antidemokratik durumların “*itiraf*” edilmesine bağlamıştır. Bu bağlamda DP olarak kendi hatalarını kabul ettiklerini söyleyen Köprülü, aynı olgunluğu CHP’nin de göstermesi gerekliliğini vurgulamıştır.⁹² Köprülü’nün ardından kürsüye çıkan hatiplerin konuşmalarını nihayete erdirmeleri sonrası Hasan Saka Hükûmetine güven oylaması yapılmıştır. Yapılan oylamada 411 oyun, 362 kabul ve 49 ret ile Hükûmet güvenoyu almıştır. Oylama da ret oyu verenler arasında İstanbul Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü de bulunmaktadır.⁹³

Sonuç

4 Aralık 1890 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Mehmet Fuat Köprülü gerek ilmi çalışmaları gerekse siyasi kariyeri açısından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iz bırakan mümtaz bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İlmi çalışmalarında yakalamış olduğu başarı, siyasi kariyerinin de önünü açmıştır. Bu bağlamda ilmi çalışmaları ile Mustafa Kemal Paşa’nın gözüne girmeyi başaran Köprülü, bunun mükâfatını TBMM’ye girerek almıştır. Zira Mustafa Kemal Paşa’nın, o dönem için ilmi faaliyetleri ile ön plana çıkan bilim insanlarını Meclis çatısı altında toplamak istemesi, Köprülü’ye uzun dönem sürdüreceği siyasi kariyerinin de yolunu da açmıştır. Bu doğrultuda 31 Mayıs 1935’te yapılan ara seçimlerde milletvekili adayı olarak gösterilen Köprülü, Kars Milletvekili olarak TBMM’ye girmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile iyi ilişkileri yürüten Köprülü’nün, onun ölümünün ardından yerine geçen İsmet İnönü ile sağlıklı bir diyalog yakaladığı söylenemez. Bilimsel çalışmaları ile Mustafa Kemal Paşa’nın takdirini toplayan Köprülü, bu yöntemle İnönü’nün de gözüne girmeyi amaçladıysa da bu konuda pek de başarılı olamamıştır. Bundan dolayı İnönü döneminde akademisyen milletvekillerinin akademisyenlik ve siyaset arasında bir tercih yapmaları istendiğinde, tercihini siyasetten yana kullanmıştır. Çünkü Köprülü’de, akademisyenliğin İsmet İnönü döneminde bir önceki döneme göre bakış açısı yönüyle farklılık arz ettiği düşüncesi etkili olmuştur.

Çalışmanın ana konusunu teşkil eden Köprülü’nün muhalefet yıllarının, somut olarak 1945 yılından itibaren başladığı bilinmektedir. Köprülü’nün, CHP Meclis Grubunda görüşülen konularda şeffaflığın ön plana çıkarılması yönündeki tutum ve davranışları, onun muhalifliğinin ilk çıkışı olarak değerlendirilmektedir. Bu ilk çıkış, İnönü’nün gözünden kaçmamış ve taraflar arasında fikir ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. Aslında CHP içerisinde memnuniyetsizlik algısının hüküm sürdüğü tek kişi Köprülü değildir. Onun gibi düşünen Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak gibi milletvekilleri CHP’ye karşı ilk ciddi çıkışlarını 1944 Muvazene-i Umumiye Kanunu ve 1945 Çiftçiyi topraklandırma Kanun görüşmeleri ile 1945 Bütçe görüşmelerinde ortaya koymuşlardır. Şüphesiz ki bunda, İnönü’nün 19 Mayıs 1945’te demokrasi vurgusunun ön

⁹¹ Köprülü’nün antidemokratik kanunların tadilini isteyen konuşması dönem dergilerinde de yankı bulmuştur. İslam-Türk Ansiklopedisi yazarı Eşref Edip, Mehmet Fuat Köprülü’ye hitaben antidemokratik kanunların tadili noktasında eleştiride bulunmuştur. Buna göre Köprülü kaldırılması kararlaştırılan antidemokratik kanunlardan bahsederken, din üzerinde ağır bir baskı teşkil eden kanunlar hakkında bir şey söylememektedir. Edip, “Bu kanunların yürürlükte olduğu bir memlekette demokrasiden, vicdan hürriyetinden laiklikten bahis olunabilir mi? Gayrimüslimler istedikleri lisanda ibadetlerini yapabildikleri ve dini işlerini görebildikleri halde, devletin asıl unsuru olan Müslüman Türkler hakkındaki bu baskının hala devam etmesi reva mıdır? Antidemokratik kanunlardan bahsederken bu ağır maddelerin kaldırılması lüzumundan niçin bahsetmiyorsunuz? Korkuyor musunuz?” ifadeleri ile Köprülü’yu ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bkz. Eşref Edip, “Halk Partisi Başmuharriri Prof. Nihat Erim ve Demokrat Parti Başmuharriri Fuat Köprülü Üstatlara” *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, Sayı: 2, Cilt: 90, Aralık (1947), 16.

⁹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 6, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 724-725.

⁹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 6, Toplantı: 1, Seksen Beşinci Birleşim (13.10.1947), 735,738.

plana alınarak yaptığı nutkunun büyük payı olduğu düşünülmektedir. 29 Mayıs 1945 tarihli Bütçe görüşmelerinde bütçeye ret oyu veren milletvekilleri arasında Köprülü'nün de yer alıyor olması, onun CHP idaresine karşı almış olduğu tavrın en açık göstergesidir. Bu süreci takiben Adnan Menderes, Celal Bayar, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dan mürekkep olan milletvekillerinden oluşan grubun, Dörtlü Takrir adı ile bilinen önergeyi CHP Meclis Grubuna sunmaları, bahse konu kişilerin CHP'den ihraçları ile sonuçlanacak bir sürecin de başlangıcını oluşturmuştur. Bu süreç içerisinde Köprülü, kendisini fikirsiz olarak CHP'den kopmuş bir milletvekili olarak addettiğinden Vatan Gazetesi'nde iktidar aleyhine yazılar yazmıştır. Köprülü'nün bu çıkışı aslında CHP'ye karşı küçük çapta bir bağımsızlık mücadelesi olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda, Köprülü'nün muhalif diğer milletvekilleri arasında daha ön plana çıktığı söylenebilir. Zira CHP ile ilgili en net ve somut ithamlar Köprülü tarafından kamuoyuna sunulmuştur. Köprülü'nün bu sistemsel muhalefeti 21 Eylül 1945'te CHP'den ihraç edilmesi ile neticelenmiştir.

Köprülü, CHP'den ihraç olmasının ardından eski partisine karşı yürütmüş olduğu muhalefeti daha da ileriye taşımıştır. Basının, CHP'nin kontrolünde olduğunu düşünen Köprülü, bu sefer eski partisine karşı yürütmüş olduğu muhalefeti uluslararası boyuta taşıyarak New York Times ve Chicago Tribune gazetelerine CHP iktidarını eleştiren demeçler vermiştir. Köprülü'nün bu demeci gerek CHP kanadında gerekse ulusal basında çok ciddi bir tepki ile karşılanmıştır. Bu durum 3. Genel Müfettiş Nazif Ergin'in 21 Mayıs 1946 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği'ne göndermiş olduğu yazıda açıkça ortaya çıkmakta ve Ergin bu girişimi tehlikeli olarak addetmektedir. Köprülü'ye karşı yapılan eleştiriler o kadar ileriye gitmiştir ki kendisine "hain" yakıştırması dahi yapılmıştır. Bu bağlamda CHP, Köprülü'ye karşı önlem almakta gecikmemiş ve 1 Haziran 1946'da Köprülü için dokunulmazlığının kaldırılması talebiyle Cumhuriyet savcılığı tarafından fezleke hazırlanmıştır. Ancak Köprülü'nün ilgili demeçleri af kanunu dâhilinde olan 7 Haziran 1947 tarihinden önce işlemiş olduğu tespit edildiğinden, hakkında takibat ifasına mahal olmadığı şeklinde karar almıştır. Köprülü'nün dış basına vermiş olduğu demeçlerin iç basında çok ciddi bir yankı bulması aslında Köprülü'nün basın özgürlüğü noktasındaki kaygılarını haklı çıkarmaktadır. Zira Vakit Gazetesi'nden Peyami Safa'nın Türk vafına sahip olmasına rağmen Türkiye'ye karşı yürütülen propagandaya Köprülü'nün alet olduğunu düşünmesi ve Köprülü'yü iftira atmaya suçlaması buna örnek teşkil etmektedir. Yine, Ulus Gazetesi'nden Nihat Erim'e göre Köprülü, bir takım devletlere güvenerek varlığını sürdürme çabasında olduğu vurgulanmış ve anti milliyetçi olmakla itham edilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın ise Köprülü'yü memleketi ecnebilere şikâyet eden milletvekili olarak nitelendirilmiştir. Bunun dışında Köprülü'nün muhalefetine TBMM'de de etkin bir şekilde sürdürüldüğü tespit edilmektedir. Özellikle Hükûmet programlarının okunması sırasında söz alan Köprülü, eski partisini bu programlar üzerinden eleştirmiştir. TBMM Genel Kurulunda Başbakan Recep Peker Hükûmet programının okunması sırasında güven oylamasına geçilmeden önce, DP olarak kendilerine programı incelemek için süre isteyen Köprülü'nün bu çıkışı, TBMM'de tartışma yaratmıştır. Daha önce böyle bir uygulamanın olmadığını dile getiren CHP milletvekillerine Köprülü'nün cevabı daha evvelden mecliste muhalefetin olmadığı şeklinde olmuştur. Aslında burada Köprülü demokratik anlayışın gereği olarak haklı bir talepte bulunmuş ve olumsuz bir tepki ile karşılanmıştır. Alınan bu olumsuz tepkinin ana sebebi ise TBMM'nin muhalefete alışık bir yapıya sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Hasan Saka Hükûmet programının okunması sırasında Köprülü, CHP'yi idarenin bitaraf olması yönü ile eleştirerek tüm siyasi partilerin eşit ve tarafsız bir anlayış içerisinde olma zorunluğuna vurgu yapmıştır. Bu bağlamda CHP yönetimi tarafından daha evvel DP'ye karşı sarf edilen anarşist ve psikopat gibi ithamları DP olarak asla kabul etmediklerinin altını çizmiştir. Köprülü, her iki Hükûmet güven oylamasında ret cevabı veren bir milletvekili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda 1945-1947 arası Köprülü'nün muhalefet faaliyetlerine genel olarak bakıldığında, CHP idaresinin ülkenin tüm kurumlarını tekelleştirdiği, tarafsızlığını kaybettiği ve demokratik yaklaşımlardan uzak durduğu yönünde bir tutum içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda çizilen yol haritası kapsamında eski partisine karşı acımasız eleştirileri yönelten ve engellemeler karşısında dış basına demeç verecek kadar kararlı bir kişiliğe sahip olan Köprülü, kendisinin de yapmış olduğu muhalif çalışmalar ışığında DP'nin 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olmasında çok önemli bir paya sahip olmuştur denilebilir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Seçim Mazbatası

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

Telif Eserler

Ahmad, Feroz, Bedia Turgay Ahmad. *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1976.

Akın, Rıdvan, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1946-1960)", *Türkler*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1684-1706.

Akün Ömer, Faruk. "Mehmed Fuad Köprülü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, 2003, 471-486.

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoneix Yayınları, 2004.

Alpay, Yalın. "Fuat Köprülü'nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl 10, Sayı 38, (2013), 83-126.

Arcayürek, Cüneyt. *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984.

Arslan, Mustafa; Mehmet Surur Çelepi. "Kültür Araştırmalarında Yüz Yıllık Ufuk: Fuat Köprülü ve Metodolojisi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, (2016), 20-31.

Asker, Ayşe. *Askeri Darbeye Doğru*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2013.

Atayakul, Fatma Alev. *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Baban, Cihat, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1970.

Babaoğlu, Resul. "İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, (2017), 372-402.

Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılarım 1939-1954*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Bayar, Celal. *Başvekilim Adnan Menderes*. İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1986.

Çakmak Aşçı, Züleyha. *İsmet İnönü Döneminde Uygulanan İç Politikanın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Çakmak, Fevzi, *Bursa Yerinde Cumhuriyet Halk Partisi*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Çalışoğlu, Murat. *Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasal Hayatı*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. İstanbul: İmge Kitapevi, 2000.

Demir, Şerif. *Türk Siyasal Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

Edip, Eşref. "Halk Partisi Başmuharriri Prof. Nihat Erim ve Demokrat Parti Başmuharriri Fuat Köprülü Üstatlara" *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, Sayı: 2, Cilt: 90, (1947), 16.

Ercan, Zühal. *Demokrat Parti İle İlgili Bibliyografya Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Erdinç, Erol Şadi. *Ahmet Emin Yalman Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. İstanbul: Özener Matbaacılık, 1997.

Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitapevi, 1998.

Fildiş, Berna. "M. Fuad Köprülü'nün Çok Yönlü Entelektüel Kimliği ve Disiplinlerarası Metodolojisi" *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (2017), 14-26.

Fuat Köprülü, Melanges. *Fuat Köprülü Armağanı*. Ankara: TTK Basımevi, 2010.

Gök, Hacı Veli. *Demokrat Parti'nin Önemli Bir Siması: Namık Gedik ve Siyasi Faaliyetleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Güneş, Hasan Hüseyin. "Bir Üstad-ı Âlem: Mehmet Fuat Köprülü", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XI, (2011), 103-119.

Gürlek, Mehmet. *Siyasi Hesaplaşma Yahut 27 Mayıs*. Ankara: İyi Bir İnsan Yayınları, 2008.

Hür, Ayşe. *İnönü ve Başarılı Yıllar*. İstanbul: Profil Yayınları, 2015.

Kapucu, Davut. "Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmî ve Siyasi Hayatı", *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı 2, (2020), 205-227.

Karakuş, Emin. *İşte Ankara*. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1977.

Karpat Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kısakürek, Necip Fazıl. *Benim Gözümde Menderes*. Ankara: Büyük Doğu Yayınları, 1993.

Koçak, Cemil. *İkinci Parti Türkiye'de İki partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Kurtboğan, Yeter. *Mehmet Fuat Köprülü'nün Dış İşleri Bakanlığı Döneminde Türk Dış Politikası ve Adana Basınına Yansımaları (1950-1956)*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Küçüktepe, Furkan. *Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den Kopuşu ve Sonraki Siyasi Hayatı*. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Nutku, Emrullah. *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979.

Osman, Akandere. "Fuad Köprülü ve Demokrat Parti'nin Kurulmasındaki Rolü", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, (1997), 231-242.

Palabıyık, M. Hanefi. "Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü İlmî Hayatı ve Türkiye Tarihi Adlı Eseri Münasebetiyle Tarih Anlayışı", *Atatürk Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, (2003), 7-29.

Sarol, Mükerrerem. *Bilinmeyen Menderes*. Cilt:1. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.

Selimefendigil, Yasemin. *Fuad Köprülü Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1955)*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018.

Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973): Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1990.

Uran, Hilmi. *Hatıralarım*. Ankara, 1959.

Yıldırım, Yılmaz. *Muhalefet ve Basın İlişkileri Çerçevesinde 1957-1960 Dönemi Demokrat Parti*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Yıldız, Nuran. "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *AÜSBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, (1996): 482-505.

Yücel M. Serhan, "Menderes Dönemi", *Türkler*, Cilt: 16, Yeni Türkiye Yayınları, [2002]: 1542-1578.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Gülek

İkdam

Tanin

Ulus

Vakit

Yeni Sabah